

RECENZJE, OMÓWIENIA I POLEMIKI

Krakau, Prag und Wien. Funktionen von Metropolen im frühmodernen Staat, red. M. DMITRIEVA, K. LAMBRECHT, Stuttgart 2000 (Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa, t. 10)

Od kilku lat w lipskim Geisteswissenschaftliches Zentrum Geschichte und Kultur Ostmitteleuropas prowadzone są badania nad, jak wskazuje nazwa, szeroko rozumianą historią i kulturą terenów położonych między Bałtykiem a Adriatykiem. O intensywności tych badań świadczą między innymi regularnie wydawane materiały z sesji naukowych. Będący przedmiotem niniejszej recenzji tom zbiera referaty wygłoszone w czasie konferencji poświęconej funkcjom metropolii w Europie środkowo-wschodniej w okresie formowania się państw nowożytnych (Lipsk, 25–27 lutego 1999).

Jest to już druga tak obszerna publikacja lipskiego ośrodka, poświęcona dziejom metropolii¹. Za metropolię uznaje się tu miasto,

będące centrum politycznym, duchowym, gospodarczym i kulturalnym: „miejsce, w którym zbierają się, splatają, porządkują i są przetwarzane materialne i duchowe siły regionu”². Jedną z ważniejszych cech metropolii środkowo-wschodnioeuropejskich jest różnorodność etniczna i kulturowa, społeczna i polityczna, tworząca swoisty „Schmelztiegel”³, którego badanie wymaga współpracy naukowców różnych dziedzin. Dlatego też studia nad metropoliami, którymi kierował w Lipsku prof. Winfried Eberhard (zamknięty już *Projekt zu den Metropolen in Ostmitteleuropa in Spätmittelalter und Frühneuzeit*), miały charakter interdyscyplinarne. Istotną ich cechą był także nacisk na metodę komparatystyczną, która przy analizie rozmaitych zagadnień pozwalała dostrzec podobieństwa i różnice pomiędzy poszczególnymi miastami. Reguły tej przestrzega większość artykułów w tomie

¹ Zob. *Metropolen im Wandel. Zentralität in Ostmitteleuropa an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*, red. E. Engel, K. Lambrecht, H. Nogossek, Berlin 1995 (=Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa, bez numeru tomu).

² P. Johanek, *Vorwort*, w: *Krakau, Prag und Wien. Funktionen von Metropolen im frühmodernen Staat*, red. M. Dmitrieva, K. Lambrecht, Stuttgart 2000 (=Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa, t. 10), s. 10.

³ E. Engel, *Zur Einführung*, w: *Metropolen im Wandel* (przyp. 1), s. 9.

Krakau, Prag und Wien. Ich treść postaram się krótko skomentować.

Licząca 366 stron książka dzieli się na pięć działów tematycznych:

Metropole und Monarchie, Residenzstadt und Wirtschaft, Gesellschaftliche Pluralität und Interaktion, Kommunikation und Repräsentation, Kulturtransfer. Całość zamyka podsumowanie pióra redaktorek tomu, Mariny Dmitrievy i Karen Lambrecht. Tekst uzupełniają krótkie informacje o autorach, indeksy nazwisk i miejscowości oraz 100 czarno-białych ilustracji.

Zgodnie z tytułem, w części pierwszej znalazły się referaty poświęcone relacjom pomiędzy miastem a władcą. W pierwszym z nich Kurt Andermann omawia sakralną funkcję wszystkich trzech stolic, jako miejsc koronacji i wiecznego spoczynku monarchów⁴. Praca Arno Strohmeyera ukazuje znaczenie Wiednia i Grazu dla prowadzonej przez władców Austrii polityki rekato-licyzacji kraju (1564–1637)⁵. Narzędziem tej polityki były między innymi uniwersytety w obu miastach i podporządkowana władcy hierarchia kościelna. Arnold Bartetzky próbuje

określić stosunek władz metropolii do rezydujących w nich władców na podstawie dekoracji ratuszy w Pradze, Krakowie, Wrocławiu i Poznaniu⁶. Programy ikonograficzne dwóch pierwszych wyrażają według Bartetzky'go silne związki obu stolic z monarchią; w ratuszu krakowskim uderza przy tym zupełny brak akcentowania politycznej roli miasta (galeria portretów władców Polski jako wyłączny motyw). Z kolei programy heraldyczne ratuszy metropolii regionalnych – Wrocławia i Poznania – mają świadczyć o poczuciu pewnej samodzielności i aktywności politycznej miast. Można się zastanawiać, czy w przypadku Poznania upoważnia do tego wniosku obecność w Wielkiej Sieni zaledwie jednego herbu miejskiego, obok godeł państwa i dynastii. Pierwszą część książki kończy swoim referatem Andrea Langer, która analizuje rezydencjonalną funkcję metropolii na przykładzie Krakowa i innych siedzib Jagiellonów w 2. połowie w. XVI (np. Ujazdów)⁷. Podkreślając rolę Anny Jagiellonki w utrzymaniu rangi Krakowa jako centrum „dynastyczno-symboliczne-

⁴ K. Andermann, *Sakrale Funktionen der Hauptstadt*, s. 13–25. Sprostować należy dwa błędy rzeczowe: inaczej niż sądzi autor (s. 17), brak dowodów na istnienie w Krakowie arcybiskupstwa w w. XI, choć już w średniowieczu istniała tradycja o dawnej, utraconej godności metropolitalnej, por. artykuł M. Walczaka i K. J. Czyżewskiego w tym samym tomie (s. 109). Stanisław August Poniatowski nie koronował się w katedrze krakowskiej (s. 18), lecz w Warszawie, o czym wspomina J. M. Małecki, również w tym samym tomie (s. 92).

⁵ A. Strohmeyer, *Metropole und frühmoderne Staatsbildung: die katholische Konfessionalisierung in Wien und Graz im Vergleich (1564–1637)*, s. 27–44.

⁶ A. Bartetzky, *Die Beziehungen zwischen Stadt und Krone im Spiegel von Rathausdekorationen des Spätmittelalters und der frühen Neuzeit (Prag, Breslau, Krakau, Posen)*, s. 45–58.

⁷ A. Langer, *Residenzfunktion – Residenzwechsel: Krakau und Ujazdów / Warschau zur Zeit von Bona Sforza und Anna Jagiellonka*, s. 59–75. Opisując portrety królowej, Langer myli znany portret pędzla Marcina Kobera z wiszącą nad wejściem do Kaplicy Zygmuntowskiej jego repliką – stąd błędny wniosek, iż królowa Anna ufundowała obraz Kobera do jagiellońskiego mauzoleum, podobnie jak portret koronacyjny (s. 71). Por. ostatnio J. Petrus, *Portret Anny Jagiellonki*, w: *Wawel 1000–2000. Wystawa Jubileuszowa*, t. 1: *Kultura artystyczna*

go”, autorka omawia niektóre jej dary dla Kaplicy Zygmuntowskiej.

Dział dotyczący zagadnień gospodarczych zawiera tylko dwa artykuły. Georg Michels przeprowadza porównanie potencjału gospodarczego Krakowa i Wiednia, eksponując potęgę ekonomiczną i znaczenie w skali europejskiej pierwszego z tych miast⁸. Według Michelsa okres prosperity Krakowa kończy się z przeniesieniem dworu królewskiego do Warszawy. Częściowo polemiczne stanowisko zajmuje w tej sprawie Jan M. Małecki, sprzeciwiając się uproszczonemu spojrzeniu na genezę zapaści gospodarczej miasta: według statystyk, pierwsze symptomy kryzysu wystąpiły dopiero w 2. ćwierci w. XVII⁹.

Referaty zgromadzone w trzeciej części koncentrują się na panującym w metropoliach „społecznym pluralizmie”, przy czym przedmiotem rozważań jest przede wszystkim Kraków i Praga czasów Rudolfa II. Umieszczenie w tym dziale artykułu Marka Walczaka i Krzysztofa J. Czyżewskiego wydaje się nieco dziwne, gdyż tekst ten mógłby z powodzeniem znaleźć się w części pierwszej lub czwartej¹⁰. Autorzy przedstawiają

znaczenie dwóch najważniejszych kościołów Krakowa – katedry i fary Mariackiej – dla monarchii, Kościoła i miasta. Wskazują na funkcje katedry jako kościoła koronacyjnego i grobowego królów polskich, akcentują rolę „państwowego” kultu św. Stanisława i innych patronów Królestwa, wspominają też o szczególnym przywileju biskupów krakowskich – racjonale. O randze kościoła Mariackiego świadczą przede wszystkim starania mieszczan o jego kosztowne wyposażenie. Walczak i Czyżewski przypominają również, że architektura i wystrój obu budowli stały się repertuarem wzorów, z którego korzystano przez stulecia w Krakowie i całej Małopolsce. Wprawdzie problem wydaje się oczywisty, a przykłady dobrze znane (np. grobowe kaplice kopułowe), należy jednak powtórzyć za autorami postulat monograficznego ujęcia kwestii naśladownictwa tych „prestizowych” budowli Krakowa w średniowieczu i następnych stuleciach.

Pięć kolejnych referatów porusza już niemal wyłącznie kwestie natury socjologicznej. Henryk Samsonowicz zajmuje się głównie przepływem

dworu królewskiego i katedry, Kraków 2000, nr kat. I/61, s. 102. O replice pisała E. Błazewska, *Marcin Kober i portrety z jego kręgu*, „Rocznik Krakowski” 47, 1976, s. 84 i przyp. 48. Swoją drogą, opis Langer – będący opisem wspomnianej repliki – nie zgadza się z zamieszczoną ilustracją (il. 6), która przedstawia faktycznie obraz Kobera. Tu z kolei nie zgadza się podpis – dzieło to nie znajduje się w zbiorach Zamku Królewskiego w Warszawie, lecz w kolekcji wawelskiej.

⁸ G. Michels, *Handel und Handwerk in Krakau und Wien im Vergleich*, s. 77–91. Według

⁹ J. M. Małecki, *Königliche Residenz und Stadt: Der Einfluß des Hofes auf das Wirtschaftsleben Krakaus im 16. Jahrhundert*, s. 93–101.

¹⁰ M. Walczak, K. J. Czyżewski, *Die Krakauer Kathedrale und die Marienkirche in ihrer Funktion für Hof und Stadt*, s. 104–117. Niestety, artykuł nie jest wolny od błędów edytorskich i pomyłek tłumacza, w wyniku czego można przeczytać, iż Zygmunt III Waza zaplanował budowę Kaplicy Saskiej (s. 107), a we wszystkich oknach prezbiterium mariackiego znajdowały się szkła gomółkowe (s. 112: „Butzenscheiben”, zapewne zamiast: „Glasmalereien”).

informacji i komunikacją w zróżnicowanym społeczeństwie i etnicznie Krakowie, rozważając między innymi problem języka¹¹. Konstytucję krakowskiej gminy żydowskiej z r. 1595 poddała analizie Heidemarie Petersen¹². Karin Friedrich kreśli w swym artykule portret Krakowa wielonarodowego, wskazując na istniejące w różnorodnej społeczności miejskiej konflikty, które jednak rzadko miały podłoże narodowościowe¹³. Leszek Belzyt przybliżył mało dotąd przebadane zagadnienie pozycji szlachty w metropoliach Europy środkowo-wschodniej na przykładzie Pragi i Krakowa około r. 1600¹⁴. Belzyt zwraca uwagę na istnienie grupy szlachty, która przyjęła prawo miejskie i zastanawia się nad przyczynami tego ciekawego zjawiska. Sytuację i wewnętrzne zróżnicowanie szlachty w Pradze pod rządami cesarza Rudolfa II szczegółowo omawia Jaroslava Hautenblasová¹⁵. Trzecią część książki zamykają dwa referaty poświęcone kulturze artystycznej Pragi na przełomie wieków XVI i XVII. Michal Šroněk omawia mecenat Rudolfa II, Fryderyka V i Ferdynanda

II w zakresie sztuki sakralnej oraz wpływ, jaki miały nań zmieniające się warunki polityczne i religijne¹⁶. Wiele interesujących informacji niesie artykuł Beket Bukovinskiej, która stara się odpowiedzieć na pytanie, gdzie znajdowały się pracownie artystów cesarza Rudolfa¹⁷. Autorka podaje archiwalne wiadomości o miejscu zamieszkania kilku wybitnych złotników i jubilerów (m.in. Ottavio Miseroni, Anton Schweinberger, Jan Vermeyen) i próbuje hipotetycznie zlokalizować warsztaty w obrębie hradczańskich zabudowań pałacowych.

Dział czwarty otwiera praca Karen Lambrecht na temat funkcji uniwersytetów w procesie kształtowania się nowożytnych państw w okresie 1450–1550¹⁸. Jednym z analizowanych problemów jest „zdolność integracji”, czyli, w uproszczeniu, relacje uniwersytetu z władzą, miastem i Kościołem. Tu najwyraźniej zarysowują się różnice pomiędzy Krakowem, Wiedniem i Pragą. W stolicy Polski współzycie uczelni i dworu było najbardziej harmonijne, jeśli pominąć przypomniany przez autorkę konflikt

¹¹ H. Samsonowicz, *Gesellschaftliche Pluralität und Interaktion in Krakau*, s. 117–129.

¹² H. Petersen, *Jüdisches Selbstverständnis im städtischen Kontext: Die Gemeindeordnung der Krakauer Juden aus dem Jahr 1595*, s. 131–141.

¹³ K. Friedrich, *Cives Cracoviae: Bürgertum im frühneuzeitlichen Krakau zwischen Stadtpatriotismus und nationaler Pluralität*, s. 143–161.

¹⁴ L. Belzyt, *Der Adel in den Metropolen Prag und Krakau um 1600: Soziale Stellung und ethnische Differenzierung*, s. 163–171.

¹⁵ J. Hautenblasová, *Prager Elitenwandel um 1600: Böhmischer und höfischer Adel zur Zeit Rudolfs II*, s. 173–184.

¹⁶ M. Šroněk, *Kunstmäzenatentum in Prag 1580–1650 als Ausdruck gesellschaftlicher Veränderungen*, s. 185–193.

¹⁷ B. Bukovinská, *Das Kunsthandwerk in Prag zwischen Hof und Stadt: Eine Topographische Untersuchung*, s. 195–204.

¹⁸ K. Lambrecht, *Die Funktion der Universitäten Prag, Krakau und Wien im werdenden Staat*, s. 205–222.

o kronikę Macieja z Miechowa i jej ocenzurowanie po interwencji Jana Łaskiego. O cenzurze piszą też Jan Pirożyński i Anežka Bad'urová przy okazji porównawczej charakterystyki drukarstwa krakowskiego i praskiego w XV i XVI w.¹⁹ Jak wynika z podanych statystyk, oba miasta były wiodącymi ośrodkami wydawniczymi w skali kraju, różniły się jednak pod względem ilości i rodzaju publikowanych książek (np. w Pradze ukazało się znacznie więcej druków w języku narodowym niż w Krakowie). Problem reprezentacji władzy za pomocą sztuki zajmuje Larsa O. Larssona, który porównuje pod tym względem Wiedeń czasów Maksymiliana II i Pragę za panowania Rudolfa II²⁰. Badacz zastanawia się, dlaczego „dwór muz” Rudolfa przyćmił sławą kulturalne dokonania poprzednika cesarza, z którego wszak woli we Wiedniu odbyło się znacznie więcej wystawnych uroczystości niż w Pradze rudolfińskiej. Sformułowana przez Larssona odpowiedź nie wydaje się odkrywcza: na praskim dworze zgromadziła się rzesza wybitnych artystów z różnych krajów. Autor eksponuje także rolę Sali Władysławowskiej jako miejsca szczególnie intensywnej „komunikacji kulturalnej” – jak dowodzi jeden z miedziorytów Aegidiusa Sadelera, handlowano tam rycinami. Takiego miejsca, twierdzi Larsson, we Wiedniu nie było.

W następnym referacie Zbigniew Dalewski omawia treści ideowe najważniejszych uroczystości królewskich w późnośredniowiecznym Krakowie, przede wszystkim koronacji²¹. Autor dowodzi, iż forma tych uroczystości – w tym liczne przejawy kultu św. Stanisława, „szafarza korony Królestwa Polskiego” – służyły legitymizacji praw Jagiellonów do tronu. Warto zauważyć, że artykuły Dalewskiego oraz Walczaka i Czyżewskiego znakomicie się uzupełniają, pokazując różne aspekty interpretacji tych samych faktów. Tym bardziej dziwi, że nie znalazły się obok siebie.

Architekturę okazjonalną jako istotne medium reprezentacji władzy analizuje w interesującej i obszernej pracy Marina Dmitrieva²². Autorka szczegółowo zestawia relacje i źródła ikonograficzne dotyczące wesel, triumfów i wjazdów, urządzanych przez Habsburgów w Pradze i Wiedniu, oraz przez królów polskich w Krakowie. Dmitrieva skupia się na głównym motywie okolicznościowych dekoracji – bramie triumfalnej i jej odmianach. Zestawienie źródeł unaocznia wiele podobieństw pomiędzy „efemeryczną” sztuką świąt we wszystkich trzech miastach: wszędzie wyrażała ona określone treści polityczne. Opisując triumfalny wjazd Zygmunta III do Krakowa (1587), badaczka uznaje za

¹⁹ J. Pirożyński, A. Bad'urová, *Krakau und Prag als Zentrum des Buchdrucks im 15. und 16. Jahrhundert. Versuch eines Vergleichs*, s. 223–235.

²⁰ L. O. Larsson, *Höfische Repräsentation als kulturelle Kommunikation: Ein Vergleich der Höfe Maximilians II. in Wien und Rudolfs II. in Prag*, s. 237–243.

²¹ Z. Dalewski, *Monarchic Ceremonies in late Medieval Cracow*, s. 245–254.

²² M. Dmitrieva, *Ephemere Architektur in Krakau und Prag: Zur Inszenierung von Herrschereinzügen in ostmitteleuropäischen Metropolen*, s. 255–281.

charakterystyczną obecność na bramach portretów królewskich poprzedników Wazy: nowy władca przedstawiał się w ten sposób jako prawowity dziedzic tronu polskiego. W nawiązaniu do referatu Bartetzky'ego, Dmitrieva podkreśla rolę portretów królewskich w innych programach ikonograficznych, w tym w Kaplicy Zygmuntowskiej²³. Do cennych spostrzeżeń autorki zaliczyć można zwrócenie uwagi na swoistą organizację przestrzeni miasta podczas uroczystości (np. we wszystkich trzech stolicach istniały stałe miejsca pod budowę bram) i wskazanie na finansową rolę metropolii: scenariusz wydarzenia był domeną dworu, koszty ponosiło jednak miasto.

Cztery ostatnie artykuły zgrupowano pod szyldem „wymiany kulturalnej” (*Kulturtransfer*)²⁴. W ujęciu Jürgena Zimmera, który przedstawia to zagadnienie w odniesieniu do Pragi Rudolfa II, *Kulturtransfer* polega na „importie” i „eksportie”²⁵. Mianem importu można bowiem określić zarówno kolekcjonerskie upodobania cesarza,

jak i skupianie przy sobie międzynarodowej grupy najwybitniejszych wówczas artystów i uczonych. Za główny przedmiot eksportu sztuki rudolfskiej uznaje Zimmer grafikę i powołuje się, jak wcześniej Larsson, na rycinę Sadelera przedstawiającą Salę Władysławowską. Tezę ilustrują wybrane przykłady recepcji dzieł malarzy dworskich (H. von Aachen, B. Spranger) za pośrednictwem grafiki i przez bezpośrednie kontakty artystów. Można się zastanawiać, czy konieczne jest określanie fenomenu oddziaływania sztuki czasów Rudolfa II mianem „transferu kulturalnego”, i czy spojrzenie takie wnosi coś nowego do wciąż rosnącego stanu badań. Artykuł Zimmera, choć interesujący, nie wydaje się tego potwierdzać.

Recepcją praskiej sztuki dworskiej w kręgach patrycjatu miejskiego za panowania Ferdynanda I zajmuje się krótko Jiří Kropáček²⁶. Tom kończą dwie prace luźno wiążące się z problematyką wymiany kulturalnej, za to koncentrujące się na problemie

²³ Nie wiadomo skąd Dmitrieva czerpie dane o czterech przedstawieniach Zygmunta Starego w Kaplicy Zygmuntowskiej (s. 268), skoro wiadomo tylko o trzech: rzeźbionym nagrobku króla, jego wyobrażeniu jako Salomona na reliefowym tondzie (por. L. Kalinowski, *Treści artystyczne i ideowe Kaplicy Zygmuntowskiej*, w: tegoż, *Speculum artis. Treści dzieła sztuki średniowiecza i renesansu*, Warszawa 1989, s. 483–489) oraz portrecie z r. 1546, odnotowanym w inwentarzu kaplicy z r. 1599 (*Kaplica Zygmuntowska. Materiały źródłowe*, opr. A. Franaszek, B. Przybyszewski, Kraków 1991, s. 69). Zapewne za Langer Dmitrieva przyjmuje istnienie w kaplicy dwóch portretów Anny Jagiellonki. Jest to częściowo prawda, jednakże dopiero w 2. połowie XVII w. odnotowano po raz pierwszy replikę obrazu Marcina Kobera, wiszącą wraz z portretem koronacyjnym i portretem Zygmunta Augusta nad wejściem do mauzoleum (tamże, s. 118: wizytacja biskupa Trzebickiego). Wskazanie tych drobnych przeoczeń nie ma i nie może w żadnym stopniu osłabić meritum wywodów autorki.

²⁴ W r. 1997 lipski ośrodek poświęcił temu zagadnieniu osobne kolokwium, a referaty wówczas wygłoszone zostaną wkrótce wydane drukiem.

²⁵ J. Zimmer, *Praga caput regni: Kulturaustausch zur Zeit Kaiser Rudolfs II*, s. 283–297.

²⁶ J. Kropáček, *Kulturelle Interaktion zwischen Hof und Metropole: Prag um 1560–1570*, s. 299–303.

manifestacji idei politycznych w architekturze. Monika Brunner przedstawia rekonstrukcję i genezę formalną fasady ogrodowej pałacu Rudolfa II na Hradczanach²⁷. Fasada ta prezentuje nieczęsto spotykany w Europie północnej w XVI i początkach XVII stulecia typ fasady dwukondygnacyjnej, z wielkim porządkiem pilastrowym w kondygnacji górnej. Ponieważ typ ten występuje w kilku rezydencjach Habsburgów i ich politycznych stronników, Brunner uznaje go za pewien „architektoniczny system znaków”, który musiano odbierać jako „cesarski, o ile wręcz nie habsburski”. Z kolei Matthias Müller analizuje ciekawe zjawisko programowego „anachronizmu” w architekturze wiedeńskiego Hofburgu i jego recepcji w rezydencjach Rzeszy aż po wiek XVIII²⁸. Kształt pałacu, w który włączono średniowieczny „Schweizerhof”, miał utożsamiać starożytność dynastii. Według autora, w nawiązaniu do Hofburgu powstały między innymi rezydencje w Dreźnie, Aschaffenburgu, a nawet pałac biskupów würzburckich. Występujący w tych budowlach typ – zamknięty czworobok z wieżami bądź ryzalitami w narożnikach – staje się dla Müllera archetypem cesarskiej siedziby Habsburgów, czymś w rodzaju „logo firmy”.

Po pobieżnym z konieczności przeglądzie treści referatów przychodzi pora na kilka ogólniejszych wniosków. Lektura książki dowodzi w pierwszej

kolejności ogromnego zainteresowania badaczy skupionych w lipskim ośrodku kulturą terenów długo pozostających za „żelazną kurtyną”. Kraków i Praga są znacznie częściej tematem rozważań niż Wiedeń, a niesłabnącą popularnością cieszy się epoka Rudolfa II. Jak widać z przypisów, zachodnim uczonym zainteresowanym kulturą polską najwyraźniej udało się pokonać barierę językową, a znamienym tego wyrazem są polskie cytaty w tekście, pozostawiane niekiedy bez tłumaczenia. Do słabszych stron książki należy zaliczyć nierówną jakość reprodukcji: niekiedy omawiane w tekście detale są trudno czytelne na zbyt mało pomniejszonych ilustracjach. Nie należy się jednak temu dziwić, skoro publikacja dotyczy przede wszystkim historii miast. Zagadnienia historyczno-artystyczne poruszane są tu niejako na marginesie, a dzieła sztuki przywoływane są głównie ze względu na ich treści lub okoliczności powstania.

Artykuły zebrane w tomie są w wielu przypadkach rekapitulacją dotychczasowych badań ich autorów, z czego oczywiście nie można czynić zarzutu. Główny przedmiot dyskusji – funkcje metropolii w Europie środkowo-wschodniej – stał się bowiem niejednokrotnie okazją do pokazania dobrze znanych faktów w nowym świetle. Dzięki programowej interdyscyplinarności

²⁷ M. Brunner, *Rudolfinische Fassadenarchitektur als Herrschaftsrepräsentation: Die Außengestaltung der Prager Galeriesäle zum Residenzgarten und ihr ikonographisches Umfeld*, s. 305–312.

²⁸ M. Müller, *Der Anachronismus als Modernität: Die Wiener Hofburg als programmatischer Leitbild für den frühneuzeitlichen Residenzenbau im Alten Reich*, s. 313–329.

książka może stanowić cenne źródło wiedzy, pozwala też zapoznać się z aktualnymi kierunkami badań w humanistyce. Jest przy tym wynikiem współpracy badaczy z różnych krajów, co należy poczytać za trwałe osiągnięcie Geisteswissenschaftliches Zentrum i podejmowanych tam projektów badawczych.

Wojciech WALANUS

MARCIA B. HALL, *After Raphael. Painting in Central Italy in the Sixteenth Century*, Cambridge University Press 1999, 349 ss., 188 + XXXII il., ISBN 0-521-48245-3.

Każdy, kto się interesował sztuką włoską wieku XVI, wie, iż trudności w syntetycznym ujęciu sztuki cinquecenta przewyższają te, które musi pokonać historyk sztuki zajmujący się innymi czasami. W obliczu wspomnianych problemów od około r. 1970 zarzucono żywe wcześniej dyskusje naukowe na temat manieryzmu¹. Jeśli dodamy do tego generalną niechęć do posługiwania się

terminami stylistycznymi w odniesieniu do wytworów materialnych, narastającą przez kilkadziesiąt lat, zwłaszcza wśród autorów angielskojęzycznych, tym bardziej docenimy świeżość ujęcia zaprezentowanego ostatnio przez doświadczoną badaczkę nowożytnego malarstwa włoskiego Marcję Hall. Bogato ilustrowany tom przynosi bowiem spójną syntezę malarstwa w. XVI, stworzoną na podstawie kryteriów stylistycznych, ale rozumianych nie jako abstrakcyjne „życie form”, ale jako wynik wzajemnego oddziaływania dążeń artystów, teorii artystycznych, aspiracji zleceniodawców i możliwości odbioru ze strony publiczności, zarówno pod względem estetycznym, jak i funkcjonalnym w znaczeniu wzbogacenia przekazu treści ideowych. Taka postawa badawcza odróżnia Hall od wielu innych autorów angielskich i amerykańskich, skłonnych raczej do opierania swoich syntez sztuki na przesłankach pozaartystycznych². Autorce udało się stworzyć wizję przekonującą, która ma wielkie szanse wytyczyć kierunki badań dla następnej generacji historyków

¹ Dyskusję nad manieryzmem relacjonuje E. Cropper, *Introduction*, w: C.H. Smyth, *Mannerism and Maniera* (1963), Vienna 1992. Spośród innych istotnych wypowiedzi należy wspomnieć artykuły Federica Zeriego, *Raffaello Botticini*, „Gazette des beaux-arts” 70, 1967, s. 166–167; A. Pinelli, *La maniera: definizione di campo e modelli di lettura. I. La stagione dello sperimentalismo e della disarmonia*, w: *Storia dell'arte italiana. Dal Cinquecento al Ottocento*, t. I, *Cinquecento e Seicento*, Torino 1981, s. 107–110; Jana Białostockiego, *Pojęcie manieryzmu i sztuka polska oraz Dwa typy międzynarodowego manieryzmu: włoski i północny*, w: tegoż, *Pięć wieków myśli o sztuce*, wyd. 2 Warszawa 1976, s. 190–211 i 212–219; oraz książkę Pavla Preissa, *Panorama manýrismu. Kapitoly o umění a kultuře 16. století*, Praha 1974. Zob. też A. Chastel, *Le sac de Rome 1527. Du premier maniérisme à la Contre-Réforme*, Paris 1984.

² Taką metodę badawczą scharakteryzowałem w recenzji *O sztuce nowożytnej w Europie Środkowej. Na marginesie nowej książki T. DaCosty Kaufmanna „Court, Cloister and City”, London 1995*, „Folia Historiae Artium” 5–6, 1999/2000, s. 139–146.